

เสวนา วิถีชุมชนท่ามกลางวิกฤตโลก

จาก.....งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เรื่อง เสวนาวิถีชุมชนท่ามกลางวิกฤตโลก หน้า32-34 จดหมายข่าว สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค ปีที่ 8 ฉบับที่ 6 ประจำเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม 2550

**“วิกฤติมาจากไหน ไปกระทบชุมชน
ท้องถิ่นได้อย่างไร?”**

“ชุมชนจะต่อสู้กับวิกฤตินั้นได้อย่างไร?”

คำถามใหญ่ที่ถูกตั้งขึ้นวงเสวนา “วิถีชุมชนท่ามกลางวิกฤตโลก” ที่มีผู้ร่วมแลกเปลี่ยนให้มุมมองจากหลากหลายวงการ ซึ่งคนส่วนใหญ่รู้จักมักคุ้นกันดี ได้แก่ รองศาสตราจารย์อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (นักวิชาการ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) คุณนิวัฒน์ ร้อยแก้ว (ผู้ประสานงานกลุ่มรักษ์เชียงใหม่) คุณชัชวาล ทองดีเลิศ (ผู้อำนวยการวิทยาลัยการจัดการทางสังคม) พระครูพิพิธสุตตาทรร (รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย) โดยมี คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ เป็นผู้ดำเนินรายการ

เรื่องนี้คล้ายๆ กับเป็นเรื่องเก่ามาเล่าใหม่ แต่ก็ยังคงเป็นที่สนใจ เพราะเป็นปัญหาที่คงความอมตะ เป็นสิ่งที่โลก สังคมไทย และชุมชนท้องถิ่นต้องเผชิญอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน จึงเสมือนเป็นการย้ำหมุดให้หลายคนตระหนักและเท่าทันต่อสิ่งที่เข้าไปกระทบชุมชนท้องถิ่นให้ลึกซึ้งขึ้น และกระตุ้นให้คิดถึงภาระอันหนักหน่วงที่ต้องช่วยกันขยับขับเคลื่อนกันต่อไป เนื้อหาจากเวทีเสวนาสามารถประมวลสรุปได้ดังนี้...

รากฐานแห่งวิกฤติและผลกระทบ

วิกฤตินั้นเป็นปัญหาที่ลึกลับ เชื่อมโยงกันมาตั้งแต่ในระดับโลก ระดับประเทศ และส่งผลกระทบต่อชุมชนมาโดยตลอด

ในระดับโลก มาจากการที่มหาอำนาจพยายามยึดครองโลก จึงได้สร้างระบบใหม่ที่เรียกว่า ทุนนิยม ซึ่งมีแนวคิดการเอาชนะธรรมชาติ เปิดการแข่งขันเสรี เน้นความเป็นปัจเจก และบริโภคนิยม เพื่อสร้างผลกำไรสูงสุดทางธุรกิจ และด้วยกระบวนการแบบนี้ได้ก่อให้เกิด ระบบการยึดกุมทรัพยากรโลก เพื่อตอบสนองความต้องการของตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ การตัดต่อทาง

พันธุกรรมหรือ GMO การสร้างเทคโนโลยีการยึดกุมพลังงาน เป็นต้น พร้อมกับการสร้างกฎกติกา สร้างสนธิสัญญาต่างๆ ในระดับโลก ขณะเดียวกันก็มีกระบวนการครอบงำทางวัฒนธรรมและการศึกษา สร้างองค์ความรู้ที่เป็นทาส ทำให้มนุษย์ไม่เป็นมนุษย์ ไม่สนใจในเรื่องของคุณค่า และจิตวิญญาณ

แล้ววิกฤตโลกนั้นก็ขยายวงไปในระดับประเทศสำหรับประเทศไทยวิกฤติที่ชัดเจนคือระบบการเกษตร ที่ถูกครอบงำด้วยระบบทุนนิยมอย่างเต็มตัวส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชาวนาไทยอย่างมหาศาล กล่าวคือ ระบบการเกษตรขนาดเล็ก ถูกแทนที่ด้วยระบบการเกษตรขนาดใหญ่ เพื่อต้องการกำไรต่อหน่วยมากกว่าการผลิตเพื่ออยู่เพื่อกิน หรือตอบสนองปากท้องคนอีสานต้องไปส่งข้าวจากเวียดนามามากิน และเกิดระบบจัดการเกษตรโดยนายทุนทำให้ชาวนาไทยกลายเป็นเพียงลูกจ้าง

ระบบการผลิตดังกล่าว ได้นำไปสู่การทำลายธรรมชาติอย่างมาก เช่น การใช้หญ้าจำนวนมากเพื่อในการเลี้ยงโคเนื้อ การใช้น้ำอย่างมหาศาลเพื่อการปลูกกล้วย การดึง

น้ำใต้ดินมาใช้ในภาคการเกษตร นอกจากนี้ระบบการตลาดที่ไหลไปตามอำนาจซื้อและมีการไหลเวียนข้ามพรมแดนกันมากขึ้น ส่งผลให้เกิด 1) ภาวะความยากจน ความอดอยาก กระจายกระจายทั่วไป 2) เกิดสภาวะการขนส่งสูงมาก จนทำลายพลังงานโลกอย่างมหาศาล 3) ความสูญเสียศักยภาพของชุมชนในการดูแลตนเอง เช่น ปลูกกล้วย 2-3 ต้นก็สามารถแบ่งปันกันได้ 4) การปลักความเสี่ยงลงสู่ชุมชน ต่างจากเมื่อก่อนที่ความรวยความจนวัดกันที่จำนวนข้าวที่เหลือเก็บ ภายใต้ได้การแบ่งปัน

เท่านั้นยังไม่พอ ระบบการศึกษา ยังดึงเด็กออกนอกชุมชนไปตามกระแสโลกที่ชักนำไปพร้อมๆ กับการครอบงำทางวัฒนธรรมดังจะเห็น เด็กนักเรียนมีการเรียนสองภาษา และใช้เทคโนโลยีกันมากขึ้น แต่กลับมีการใช้โทรศัพท์มือถือ ใช้อินเทอร์เน็ตในทางที่ผิด เพราะวิกฤติทางวัฒนธรรมได้ล่มสลายไปพร้อมกับความเจริญทางวัตถุ

ในอีกด้านหนึ่ง วิกฤติชุมชนนั้นชัดเจนนับแต่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เป็นต้นมาด้วยเจตนาอันดีของ

ภาครัฐที่จะนำการพัฒนาสมัยใหม่อันดีงามสู่สังคม และเข้าไปช่วยจัดการเรื่องต่างๆ เช่น ส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ทำให้ชุมชนเข้าใจผิดว่า ทุกอย่างต้องจัดการโดยภาครัฐ ชุมชนจึงอ่อนแอ และมีการปรับเปลี่ยน จากเศรษฐกิจพึ่งตนเองเป็นการพึ่งพาทภายนอก และทุนนิยม จากสังคมแห่งความเป็นเครือญาติ เป็นสังคมแห่งความแตกแยก จากการอยู่กับฐานทรัพยากรก็ถูกดึงให้ห่างออกไปโดยการเบียดบังของผู้มีอิทธิพลและกฎหมาย จากการดูแลกันเองและเชื่อมร้อยชุมชนด้วยวัฒนธรรมอันหลากหลาย ก็เปลี่ยนไปเป็นวัฒนธรรมแบบองค์รวมที่เป็นรูปแบบเดียวกันหมด

โดยสรุปแล้ว วิถีที่ดีมีที่ไปที่ไป และทุกเรื่องเป็นวิถีที่ดีไม่ว่าจะเป็นเรื่องเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม การเกษตร การเมือง การศึกษา วัฒนธรรม พลังงาน เป็นต้น เพียงแต่จะมีอาการหนักหนาสาหัสแตกต่างกัน **“ความจริงเช่นนี้ ชุมชนจะอยู่กันอย่างไร”**

การปรับตัวและตอบโต้

ที่ผ่านมาชุมชนถูกกระทบจากวิกฤติภายนอกดังกล่าวมาโดยตลอด ทำให้บางชุมชน

ไหลไปตามกระแสธารวิกฤตินั้น ขณะที่บางชุมชนได้เรียนรู้จากการถูกกระทำ และพยายามลุกขึ้นมาต่อสู้ มีการสร้างฐานเครือข่ายต่างๆ ของชุมชนให้ชัดเจนขึ้นโดยการนำฐานภูมิปัญญาต่างๆ ขึ้นมาตอบโต้ ทำให้เห็นสถานภาพความรู้บางอย่างอยู่

ปี 2528 เริ่มพบชาวบ้านที่ทำเกษตรยั่งยืน

ปี 2531 มีการเคลื่อนไหวเรื่องป่าชุมชนสิทธิชุมชน

ปี 2535 – 2537 มีความรู้เรื่องการแพทย์พื้นบ้านเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจพึ่งตนเอง และการเมืองภาคประชาชน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นก็อยู่บนฐานคิดการเคารพธรรมชาติ การให้คุณค่าในความเป็นมนุษย์และจิตวิญญาณในการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล พึ่งพาตนเองได้ พึ่งพากันและกันได้บนฐานวัฒนธรรม

จะเห็นว่า กว่า 20 ปีที่ผ่านมา มีพัฒนาการของการสร้างความรู้และเครือข่ายที่สามารถอธิบายต่อการแก้ปัญหาในชุมชนได้ แต่ปัญหาก็คือ ชุมชนสามารถจัดการได้เฉพาะเรื่อง บางชุมชนทำเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ บางชุมชนทำเรื่องหนี้สินได้ดี ชุมชนยังไม่สามารถมองได้อย่างเป็นระบบ แม้จะมีบางชุมชนที่เริ่มจะจัดการตนเองอย่างบูรณาการแล้วก็ตาม

ดังนั้น กระบวนการที่ชุมชนจะสามารถตอบโต้กับกระแสโลก ก็คือ

1) การสร้างควมมีตัวตนของชุมชน สร้างหลักพึ่งให้กับตนเอง สร้างความหมาย สร้างการยอมรับให้มากขึ้นด้วยความรู้ ด้วยปัญญา ที่มาจากการศึกษา การค้นคว้า หรือที่เรียกว่า งานวิจัย ตามแนวทางต่อไปนี้ เพื่อให้สามารถปรับตัวตามกระแสของโลกได้...

- ยึดโยงกับอดีต รู้ว่าตนเองเป็นใคร เคยอยู่อย่างไร ทำไมคนในอดีตจึงอยู่ด้วยกันได้

- ทำความเข้าใจกับปัจจุบัน
- มองความสัมพันธ์กับอนาคต วิเคราะห์โลกในอนาคตให้ได้

2) ชุมชนต้องจัดการตนเองทั้งระบบ ทำทุกเรื่อง

3) เชื่อมโยงพลัง สู่การเปลี่ยนแปลง ในระบบที่ใหญ่ขึ้น โดย...

- การยกระดับความรู้ใหม่ๆ ขยับฐานการปรับตัวให้กว้างขึ้น ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ไม่ยึดติดกับภาพความสำเร็จที่ผ่านมา เช่น จะสร้างฐานชุมชนในหน้าลำไยได้อย่างไร จะปรับตัวบนฐานเศรษฐกิจเงินสดอย่างไร

- สร้างเครือข่ายชุมชนให้กว้างขวางขึ้น เช่น การแลกเปลี่ยนซื้อ-ขายในจังหวัดเดียวกัน

- เชื่อมต่อกับหน่วยงานต่างๆ และองค์กรที่สามารถดูแลทรัพย์สินของชุมชนได้ เช่น อบต.

4) ยกระดับสมบัติชุมชนให้เป็นสมบัติร่วม พยายามสร้างความหมายใหม่ และพลังที่เป็นหลักพึ่งให้กว้างขวางมากขึ้น เช่น ร่วมสร้างเทคโนโลยีระดับกลางที่ควบคุมได้ และกระจายไปสู่ที่อื่น

5) การทำความเข้าใจกับคำว่า **“สังคม”** ให้มากกว่าความเป็น **“เมืองและชนบท”** ที่นับวันจะสร้างรอยปริแยก สร้างช่องว่างของรายได้ และความแตกต่างระหว่างชนชั้นให้เพิ่มขึ้นไปเรื่อยๆ

6) การสร้างระบบการศึกษา ที่...
- สร้างระบบการคิดวิเคราะห์ให้มากขึ้น

- สร้างความเป็นมนุษย์และความตระหนักในศักดิ์ศรี

- สร้างระบบวิชาการที่เป็นของท้องถิ่น รับผิดชอบท้องถิ่นได้จริง

7) การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมของชุมชน จากการ **“รับ”** เป็นการ **“สร้าง”** เป็นการร่วมเรียนรู้ ร่วมในกระบวนการให้มากขึ้น ยึดหลักอริยสัจ 4 ดังเช่นกระบวนการของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

8) นำเสนอสิ่งใหม่ๆ ที่คิดและทำโดยคนท้องถิ่นสู่โลก ไม่ใช่เป็นเพียงผู้บริโภค เช่น โมเดลต้มยำกุ้ง โมเดลแกงแค เพื่อส่งออกและพัฒนารูปแบบที่หลากหลาย ให้สามารถปรับใช้กับบริบทที่แตกต่างหลากหลายได้ด้วย

9) คำนี้ถึงความอยู่รอดของโลก นอกเหนือไปจากความอยู่รอดของชุมชนไทย และประเทศไทย

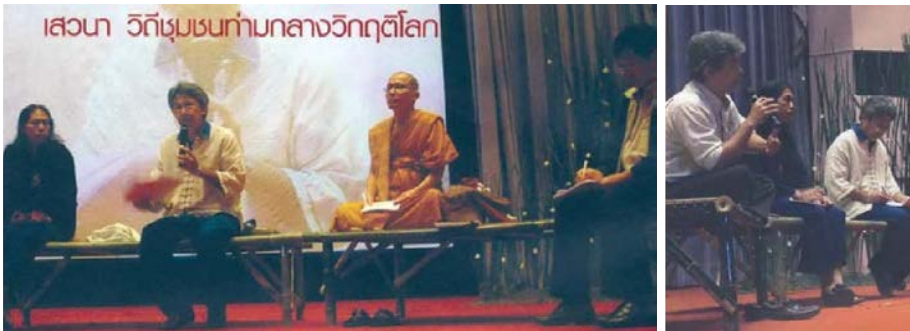
...วันนี้ อาจมีบางเรื่องที่ทำสำเร็จแล้ว ทว่า ต่อจากนี้ไปจะต้องก้าวไปให้พ้นจากกับดักความสำเร็จที่เป็นอยู่ มุ่งหน้าก้าวเดินไปสู่ภาวะที่ใหญ่และหนักหน่วงขึ้น ไม่ว่าจะเห็นผลความสำเร็จหรือไม่ก็ตาม เพื่อให้ชุมชนสามารถตัดทอนกับกระแสโลกและจัดความสัมพันธ์อำนาจใหม่ในแนวราบที่สามารถคานกับอำนาจในแนวตั้งได้มากขึ้นตลอดจนสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาได้มากขึ้น ท่ามกลางวิกฤติที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

ภาครัฐที่จะนำการพัฒนาสมัยใหม่อันดีงามสู่สังคม และเข้าไปช่วยจัดการเรื่องต่างๆ เช่น ส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ทำให้ชุมชนเข้าใจผิดว่า ทุกอย่างต้องจัดการโดยภาครัฐ ชุมชนจึงอ่อนแอ และมีการปรับเปลี่ยน จากเศรษฐกิจพึ่งตนเองเป็นการพึ่งพาทภายนอก และทุนนิยม จากสังคมแห่งความเป็นเครือญาติ เป็นสังคมแห่งความแตกแยก จากการอยู่กับฐานทรัพยากรก็ถูกดึงให้ห่างออกไปโดยการเบียดบังของผู้มีอิทธิพลและกฎหมาย จากการดูแลกันเองและเชื่อมร้อยชุมชนด้วยวัฒนธรรมอันหลากหลาย ก็เปลี่ยนไปเป็นวัฒนธรรมแบบของศรัทธาที่เป็นรูปแบบเดียวกันหมด

โดยสรุปแล้ว วิถีชีวิตที่หายไป และทุกเรื่องเป็นวิถีชีวิตไม่ว่าจะเป็นเรื่องเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม การเกษตร การเมือง การศึกษา วัฒนธรรม พลังงาน เป็นต้น เพียงแต่จะมีอาการหนักหนาสาหัสแตกต่างกัน **“ความจริงเช่นนี้ ชุมชนจะอยู่กันอย่างไร”**

การปรับตัวและตอบโต้

ที่ผ่านมาชุมชนถูกกระทบจากวิกฤติภายนอกดังกล่าวมาโดยตลอด ทำให้บางชุมชน

ไหลไปตามกระแสธารวิกฤตินั้น ขณะที่บางชุมชนได้เรียนรู้จัดการถูกกระทำ และพยายามลุกขึ้นมาต่อสู้ มีการสร้างฐานเครือข่ายต่างๆ ของชุมชนให้ชัดเจนขึ้นโดยการนำฐานภูมิปัญญาต่างๆ ขึ้นมาตอบโต้ ทำให้เห็นสถานภาพความรู้บางอย่าง

ปี 2528 เริ่มพบชาวบ้านที่ทำเกษตรยั่งยืน

ปี 2531 มีการเคลื่อนไหวเรื่องป่าชุมชน สิทธิชุมชน

ปี 2535 – 2537 มีความรู้เรื่องการแพทย์พื้นบ้านเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจพึ่งตนเอง และการเมืองภาคประชาชน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเองก็อยู่บนฐานคิดการเคารพธรรมชาติ การให้คุณค่าในความเป็นมนุษย์และจิตวิญญาณในการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล พึ่งพาตนเองได้ พึ่งพากันและกันได้บนฐานวัฒนธรรม

จะเห็นว่า กว่า 20 ปีที่ผ่านมา มีพัฒนาการของการสร้างความรู้และเครือข่ายที่สามารถอธิบายต่อการแก้ปัญหาในชุมชนได้ แต่ปัญหาก็คือ ชุมชนสามารถจัดการได้เฉพาะเรื่อง บางชุมชนทำเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ บางชุมชนทำเรื่องหนี้สินได้ดี ชุมชนยังไม่สามารถมองได้อย่างเป็นระบบ แม้จะมีบางชุมชนที่เริ่มจะจัดการตนเองอย่างบูรณาการแล้วก็ตาม

ดังนั้น กระบวนการที่ชุมชนจะสามารถตอบโต้กับกระแสโลก ก็คือ

1) การสร้างควมมีตัวตนของชุมชน สร้างหลักพึ่งให้กับตนเอง สร้างความหมาย สร้างการยอมรับให้มากขึ้นด้วยความรู้ ด้วยปัญญา ที่มาจากการศึกษา การค้นคว้า หรือที่เรียกว่า งานวิจัย ตามแนวทางต่อไปนี้ เพื่อให้สามารถปรับตัวตามกระแสของโลกได้...

- ยึดโยงกับอดีต รู้ว่าตนเองเป็นใคร เคยอยู่อย่างไร ทำไมคนในอดีตจึงอยู่ด้วยกันได้

- ทำความเข้าใจกับปัจจุบัน
- มองความสัมพันธ์กับอนาคต วิเคราะห์โลกในอนาคตให้ได้

2) ชุมชนต้องจัดการตนเองทั้งระบบ ทำทุกเรื่อง

3) เชื่อมโยงพลัง สู่การเปลี่ยนแปลงในระบบที่ใหญ่ขึ้น โดย...

- การยกระดับความรู้ใหม่ๆ ขยับฐานการปรับตัวให้กว้างขึ้น ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ไม่ยึดติดกับภาพความสำเร็จที่ผ่านมา เช่น จะสร้างฐานชุมชนในหน้าลำไยได้อย่างไร จะปรับตัวบนฐานเศรษฐกิจเงินสดอย่างไร

- สร้างเครือข่ายชุมชนให้กว้างขวางขึ้น เช่น การแลกเปลี่ยนซื้อ-ขายในจังหวัดเดียวกัน

- เชื่อมต่อกับหน่วยงานต่างๆ และองค์กรที่สามารถดูแลทรัพย์สินของชุมชนได้ เช่น อบต.

4) ยกระดับสมบัติชุมชนให้เป็นสมบัติร่วม พยายามสร้างความหมายใหม่ และพลังที่เป็นหลักพึ่งให้กว้างขวางมากขึ้น เช่น ร่วมสร้างเทคโนโลยีระดับกลางที่ควบคุมได้ และกระจายไปสู่ที่อื่น

5) การทำความเข้าใจกับคำว่า **“สังคม”** ให้มากกว่าความเป็น **“เมืองและชนบท”** ที่นับวันจะสร้างรอยปริแยก สร้างช่องว่างของรายได้ และความแตกต่างระหว่างชนชั้นให้เพิ่มขึ้นไปเรื่อยๆ

6) การสร้างระบบการศึกษา ที่...
- สร้างระบบการคิดวิเคราะห์ให้มากขึ้น

- สร้างความเป็นมนุษย์และความตระหนักในศักดิ์ศรี

- สร้างระบบวิชาการที่เป็นของท้องถิ่น รับผิดชอบท้องถิ่นได้จริง

7) การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมของชุมชน จากการ **“รับ”** เป็นการ **“สร้าง”** เป็นการร่วมเรียนรู้ ร่วมในกระบวนการให้มากขึ้น ยึดหลักอริยสัจ 4 ดังเช่นกระบวนการของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

8) นำเสนอสิ่งใหม่ๆ ที่คิดและทำโดยคนท้องถิ่นสู่โลก ไม่ใช่เป็นเพียงผู้บริโภค เช่น โมเดลต้มยำกุ้ง โมเดลแกงแค เพื่อส่งออกและพัฒนาูปแบบที่หลากหลาย ให้สามารถปรับใช้กับบริบทที่แตกต่างหลากหลายได้ด้วย

9) คำนึงถึงความอยู่รอดของโลก นอกเหนือไปจากความอยู่รอดของชุมชนไทย และประเทศไทย

...วันนี้ อาจมีบางเรื่องที่ทำสำเร็จแล้ว ทว่า ต่อจากนี้ไปจะต้องก้าวไปให้พ้นจากกับดักความสำเร็จที่เป็นอยู่ มุ่งหน้าก้าวเดินไปสู่ภาวะที่ใหญ่และหนักหน่วงขึ้น ไม่ว่าจะเห็นผลความสำเร็จหรือไม่ก็ตาม เพื่อให้ชุมชนสามารถตัดทอนกับกระแสโลกและจัดความสัมพันธ์อันอาจใหม่ในแนวราบที่สามารถคานกับอำนาจในแนวตั้งได้มากขึ้นตลอดจนสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาได้มากขึ้นท่ามกลางวิกฤติที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา